

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто питання мотивації навчальної діяльності молодших школярів. Розкрито актуальність даної психолого-педагогічної проблеми на сучасному етапі розвитку освіти, з'ясовано сутність поняття “мотивація”, описано декілька умов, які викликають інтерес до навчання в учнів початкових класів.

Успіх будь-якої діяльності залежить не лише від здібностей і знань, а й від мотивації, тобто від прагнень самостверджуватися, досягати високих результатів. Адже чим вищий рівень мотивації, чим більше чинників спонукають дитину до діяльності, тим більших результатів вона може досягти.

Кожен учитель хоче, щоб його учні добре навчалися, з інтересом і бажанням ходили до школи. У цьому зацікавлені і батьки учнів. Але часом і вчителям, і батькам доводиться з жалем констатувати: “не хоче вчитися”, “міг би добре займатися, але бажання немає”. У цих випадках ми зустрічаємося з тим, що в учня не сформувалися потреби в знаннях, немає інтересу до навчання.

Ця проблема сьогодні хвилює багатьох педагогів і батьків. Учителі знають, що школяра не можна успішно навчати, якщо він байдуже відноситься до навчання і знань, без інтересу і, не усвідомлюючи потреби до них. Тому перед школою стоїть задача з формування і розвитку в дитини позитивної мотивації до навчальної діяльності [3].

Адже для того, щоб учень по-справжньому включився в роботу, потрібно, щоб завдання, що ставляться перед ним у ході навчальної діяльності, були не

тільки зрозумілі, але і внутрішньо прийняті школярем, тобто щоб вони були значимі для нього.

У зв'язку з цим *метою публікації* є з'ясувати сутність поняття “мотивація”, розглянути особливості мотивації навчальної діяльності учнів початкових класів.

Проблема мотивації є актуальною сьогодні. З одного боку, це відбувається тому, що необхідність впровадження в практику психологічних досліджень, вихід до реального поведінки людини, до її регуляції вимагає сьогодні реального пізнання закономірностей людини. З іншого боку назріла необхідність розкриття зв'язків внутрішніх мотиваційних тенденцій людини до дії.

Огляд робіт вітчизняних психологів показує, що в даний час накопичені дані, як для уточнення деяких вихідних позицій, так і для подальшого більш широкого і глибокого дослідження проблем мотивації.

Численні дослідження проведені з питань мотивів діяльності і, зокрема, мотивів навчальної діяльності. Так, Л. Божович досліджуючи відносини школярів до навчання, встановила, що одним з найважливіших моментів, які розкривають психічну сутність цього відношення, є та сукупність мотивів, що визначає навчальну діяльність школярів. Нею зроблений висновок про те, що проблема формування стійкості особистості є, насамперед, проблемою становлення соціальних за своїм походженням і моральних за змістом мотивів поведінки [1].

Роботи Л. Божович і її співробітників мали велике значення для розвитку проблеми мотивації навчання. Разом з тим перспективним для подальшого розвитку цієї області психології є її положення про взаємозв'язок мотивів зі спрямованістю особистості і її відношенням з навколишньою дійсністю, а також про структурність мотивації.

Л. Божович і її співробітниками під мотивом розуміється внутрішня позиція особистості. На їхню думку, одним з найважливіших моментів, що розкривають сутність відносин школярів до навчання, є сукупність мотивів [1].

У закордонних дослідженнях вивченню мотивів приділяється велика увага. Виконано численні теоретичні й експериментальні роботи з питань спонукань поведінки людини і тварин. Розробка питань мотивації ведеться інтенсивно в різних областях психологічної науки з застосуванням різних методів.

У теорії Д. Маккеланда говориться про те, що усі без винятку мотиви і потреби людини здобуваються і формуються при її онтогенетичному розвитку. Мотив тут це прагнення до досягнення деяких досить загальних цільових станів, видів чи задоволення результатів. Мотив досягнення розглядається як першопричина людської поведінки [7].

У теорії мотивації Е. Даффі поведінка описується через її спрямованість (підхід, загальна лінія поведінки) і інтенсивність (внутрішнє порушення й активність). При визначенні мотивації необхідно визначити активацію і її напрямок.

Д. Берлайн розробив складну систему мотивацій, відповідно до якої потреба визначає відповіді організму. Але сама потреба в нього зв'язана з потенціалом порушення первинних структур, і тому його теорія фізіологічна.

У теорії мотивації А. Маслоу відзначається прагнення індивіда до безупинного розвитку як провідний мотив. Мотиви визначаються потребами, що мають кілька рівнів: від біологічних потреб до потреб самоактуалізації. Поведінка залежить від потреб і здібностей і визначається внутрішніми і зовнішніми мотивами [3].

Таким чином, серед закордонних і вітчизняних психологів існує декілька понять сутності мотивів, їхньої усвідомленості, їхнього місця в структурі особистості.

Термін “мотивація”, в широкому сенсі використовується в усіх галузях психології, які досліджують причини та механізми цілеспрямованої поведінки людини.

Термін "мотивація" представляє більш широке поняття, чим термін "мотив". Слово "мотивація" використовується в сучасній психології в двоякому змісті: як позначає систему факторів, що детермінують поведінку (сюди

входять, зокрема, потреби, мотиви, мети, наміри, прагнення і багато чого іншого), і як характеристика процесу, що стимулює і підтримує поведінкову активність на визначеному рівні. Мотивацію можна визначити як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її початок, спрямованість і активність [2].

Мотивація – це один із найважливіших факторів поряд із здібностями, знаннями, навичками, який забезпечує успіх у діяльності. Це сукупність спонукальних факторів, які викликають активність в організмі і визначають його спрямованість [3].

Мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість і стійкість цілісної діяльності, спрямованої на досягнення визначеної мети.

Продуктивність діяльності, її процес і результат визначаються, по-перше спрямованістю мотивів і змістом, по-друге, силою, активністю мотивів.

Мотив на відміну від мотивації - це те, що належить самому суб'єктові поводження, є його стійкою особистісною властивістю, що зсередини спонукує до здійснення визначених дій.

Мотив також можна визначити як поняття, що в узагальненому виді представляє безліч диспозицій.

Мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов [4].

Вивчення мотивації і її формування – це дві сторони того самого процесу виховання мотиваційної сфери цілісної особистості учня. Вивчення мотивації – це виявлення її реального рівня і можливих перспектив, зони її найближчого розвитку в кожного учня і класу в цілому. Результати вивчення стають основою для планування процесу формування.

Разом з тим у процесі формування мотивації розкриваються нові її резерви, тому справжнє вивчення і діагностика здійснюються в ході формування. Саме по собі формування є цілеспрямованим, якщо вчитель порівнює отримані результати з тим вихідним рівнем, що передував формуванню, і з тими планами, що були намічені.

Навчальна мотивація визначається рядом специфічних для цієї діяльності факторів. По-перше, – вона визначається самою освітньою системою, освітнім закладом, де здійснюється навчальна діяльність; по-друге, – організацією освітнього процесу; по-третє, суб'єктними особливостями школяра (вік, підлога, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, взаємодія з іншими учнями і т.д.); по-четверте, – суб'єктними особливостями педагога і, насамперед системою відносини його до учня, до справи; по-п'яте, специфікою навчального предмета [5].

Спостереження за роботою вчителів показує, що вони далеко не завжди приділяють належну увагу мотивації учнів. Багато вчителів, часто самі того не усвідомлюючи, виходять з того, що раз дитина прийшла в школу, то вона повинна робити всі те, що рекомендує вчитель. Зустрічаються і такі вчителі, що, насамперед, спираються на негативну мотивацію.

Нерідко, що в перший же день перебування в школі учень довідується, що тепер він не може поводитися так, як раніше: йому не можна встати тоді, коли йому хочеться; не можна повернутися до учня, що сидить позаду; не можна запитати, коли хочеться це зробити, і т.д. У таких випадках в учнів поступово формується страх перед школою, страх перед учителем. Навчальна діяльність радості не приносить.

Якщо аналогічна ситуація складається у вчителя, то він довго не витримує і змінює місце роботи. Учитель повинний постійно пам'ятати, що людина не може тривалий час працювати на негативній мотивації, що породжує негативні емоції. Якщо це має місце, то чи треба дивуватися, що вже в початковій школі в не який дітей вже в початковій школі розвиваються неврози.

Психологи та педагоги виділяють п'ять рівнів навчальної мотивації [4]:

Перший рівень – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності. У таких дітей є пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі запропоновані шкільні вимоги. Учні чітко впливають усім указівкам учителя, сумлінні і відповідальні, сильно переживають, якщо одержують незадовільні оцінки.

Другий рівень – гарна шкільна мотивація. Учні успішно справляються з навчальною діяльністю. Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

Третій рівень – позитивне відношення до школи, але школа приваблює таких дітей позанавчальною діяльністю. Такі діти досить сприятливо почувають себе в школі, щоб спілкуватися з друзями, із учителями. Їм подобатися відчувати себе учнями, мати гарний портфель, ручки, пенал, зошити. Пізнавальні мотиви в таких дітей сформовані в меншій мірі, і навчальний процес їх мало приваблює.

Четвертий рівень – низька шкільна мотивація. Ці діти відвідують школу неохоче, воліють пропускати заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, іграми. Мають проблеми в навчальній діяльності. Знаходяться в серйозній адаптації до школи.

П'ятий рівень – негативне відношення до школи, шкільна дезадаптація. Такі діти мають труднощі у навчанні: вони не справляються з навчальною діяльністю, відчують проблеми в спілкуванні з однокласниками, у взаєминах із учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в ній для них нестерпне. В інших випадках учні можуть виявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання, дотримуватися тих чи інших норм і правил. Часто в подібних школярів відзначаються нервово-психічні порушення.

Серед причин спаду мотивації молодших школярів до навчальної діяльності слід відзначити наступні:

- відношення учня до вчителя;
- відношення вчителя до учня;
- особиста значимість предмета;
- розумовий розвиток учня;
- продуктивність навчальної діяльності;
- нерозуміння мети навчання;
- страх перед школою [6].

Відомо, що розвиток мотивів навчання йде двома шляхами:

- 1) через засвоєння учнями суспільного змісту навчання;

2) через саму навчальну діяльність школяра, що повинна чимось зацікавити його.

На першому шляху головне завдання вчителя полягає в тому, щоб, з одного боку, донести до свідомості дитини ті мотиви, що суспільно незначимі, але мають досить високий рівень дійсності. Прикладом може служити бажання одержувати гарні оцінки. Учень необхідно допомогти усвідомити об'єктивний зв'язок оцінки з рівнем знань і умінь. І в такий спосіб поступово підійти до мотивації, пов'язаної з бажанням мати високий рівень знань і умінь. Це, у свою чергу, повинно усвідомлюватися дітьми як необхідна умова їх успішної, корисної суспільству діяльності. З іншого боку, необхідно підвищити дієвість мотивів, що усвідомлюються як важливі, але реально на їхню поведінку не впливають.

У практиці відомо досить багато конкретних умов, що викликають інтерес школяра до навчальної діяльності. Розглянемо деякі з них [8].

1. Спосіб розкриття навчального матеріалу.

Звичайно предмет з'являється перед учнем як послідовність окремих явищ. Кожне з відомих явищ учитель пояснює, дає готовий спосіб дії з ним. Дитині нічого не залишається, як запам'ятати все це і діяти показаним способом. При такому розкритті предмета є велика небезпека втрати інтересу до нього.

Навпаки, коли вивчення предмета йде через розкриття дитині сутності, що лежить в основі всіх окремих явищ, то, спираючись на цю сутність, учень сам одержує окремі явища, навчальна діяльність здобуває для нього творчий характер, і тим самим викликає в нього інтерес до вивчення предмета. При цьому мотивувати позитивне відношення до вивчення даного предмета може як його зміст, так і метод роботи з ним. В останньому випадку має місце мотивація процесом навчання.

2. Організація роботи над предметом малими групами.

Принцип набору учнів при комплектуванні малих груп має велике мотиваційне значення. Якщо дітей з нейтральною мотивацією до предмета

об'єднати з дітьми, яким не подобається даний предмет, то після спільної роботи перші істотно підвищують свій інтерес до цього предмета.

Якщо ж включити учнів з нейтральним відношенням до даного предмета в групу дітей, яким подобається цей предмет, то відношення в перших не змінюється.

3. Відношення між мотивом і метою.

Мета, поставлена вчителем, повинна стати метою учня. Для перетворення мети в мотив-мету велике значення має усвідомлення учнем своїх успіхів, просування вперед.

4. Проблемність навчання.

На кожному з етапів уроку необхідно використовувати проблемні мотивації, завдання. Якщо вчитель робить це, то звичайно мотивації учнів знаходяться на досить високому рівні. Важливо відзначити, що за змістом вона є пізнавальною, тобто внутрішньою.

Таким чином ми з'ясували, що мотивація навчання складається з багатьох сторін, що змінюються і вступають у нові відносини одна з одною (суспільні ідеали, зміст навчання для школяра, його мотиви, мети, емоції, інтереси й ін.). Тому становлення мотивації це не просте збільшення позитивного чи негативного відношення до навчання, але й ускладнення структури мотиваційної сфери та спонукань, що входять до неї, встановлення нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин між ними. Ці окремі сторони мотиваційної сфери (і складні, діалектичні відносини між ними) повинні стати об'єктом керування вчителя.

У зв'язку з цим у подальшому плануємо провести дослідження мотивації навчання у дітей з різною успішністю та різного віку, вивчити відношення до школи в учнів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Педагогика, 1968. – 321 с.

2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб., 2000. – 256 с.
3. Канюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002 – С. 238-248.
4. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения. – М., 1990. – 212 с.
5. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. – М.: Просвещение, 1984. – 198 с.
6. Моргун В.Ф. Психологические проблемы мотивации учения. //Вопросы психологии. – 1976. – № 6. – С. 54-67.
7. Немов Р. С. Психологія. Підручник. – М.: Освіта: ВЛАДОС, 1995. – 146 с.
8. Смирнов С.Д. Секреты хорошей и плохой учебы. //Вопросы психологии. – 1996. – №2. – С. 11-14.

The article deals with issues of educational activity of primary schoolchildren. We discovered actuality of this psychological and pedagogical problem at the present stage of education development, touched upon such issue as “motivation”, described some conditions, which provoked interest of primary schoolchildren for studying.